

1982 Anayasası Döneminde Açılan Siyasi Parti Kapatma Davalarında Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Yargısal Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma

An Empiric Research On The Judicial Attitudes Of The Members Of The Constitutional Court in The Political Party Dissolution Cases Opened in The 1982 Constitutional Period

Fatih GÜLER *

Makale Geliş Tarihi / Received :13.02.2021
Makale Kabul Tarihi / Accepted :23.05.2021

ÖZET

Siyasi partiler, demokrasinin vazgeçilmez unsuru olup “devleti yönetme” ana hedefleri ile yadsınamaz bir öneme sahiptir. Bir tüzel kişilik olan siyasi partilerin hukuki varlığını sonlandıran bir yaptırım olan “kapatılma”, gerçek kişilerin hukuki varlığını bir yaptırım olarak sonlandıran “idam” cezasına tekabül etmektedir. Tali kurucu iktidar tarafından kaldırılan “idam” cezasının gerekliliği ve şartları üzerine devam eden güncel tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda, mer’i durumda olan siyasi partilerin kapatılması konusu güncel ve tartışılabilir niteliğini korumaktadır. Anayasa Mahkemesinde görülen siyasi parti kapatma davaları açılmalarından itibaren yargısal süreçleri ile birlikte kamuoyunun yakından ilgisini çekmiştir. Siyasi partiler açısından en ağır hukuksal yaptırım olan kapatılma, akademik alanda da ilgi çeken ve üzerinde durulan bir konu başlığı olmuştur. Akademik çalışmalarda siyasi partilerin kapatılması konusu ve siyasi parti kapatma davaları, genellikle supranasyonel normlara ve içtihatlarla uyumu temelinde “eleştirel” bir perspektifle ele alınmıştır. Bu çalışmada 1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesinde açılan siyasi parti kapatma davaları, iddianame ve karar gerekçeleri temel alınarak bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş olup, bu sınıflandırma temelinde Anayasa Mahkemesi’nin siyasi parti kapatma davaları sonuçlandırma süresi, kurumsal tutumu (kapatma/red veya oybirliği/oyçokluğu vb.) ve üyelerin bireysel yargısal tutumları incelenmiştir. Çalışmada Anayasa Mahkemesi üyelerinin yargısal tutumlarının seçtikleri kaynaklara göre (Yargıtay, Danıştay vb.) ve seçen Cumhurbaşkanına göre bir ortaklaşma gösterip göstermediği de ele alınmıştır.

Anahtar Kavramlar: *Siyasi Parti, Kapatma, Anayasa Mahkemesi, Yargısal Tutum*

ABSTRACT

Political parties are an indispensable element of democracy and have an undeniable importance with their main goal of "governing the state". "Dissolution", which is a sanction that terminates the legal existence of political parties as a legal entity, corresponds to the "death penalty" which ends the legal existence of natural persons as a sanction. Considering the current debates on the necessity and conditions of the "death penalty" abolished by the derivative constituent power, the issue of dissolution of the political parties remains up to date and debatable. Following the indictment of the Chief Public Prosecutor of the Supreme Court of Cassation, the lawsuits for political party dissolution at the Constitutional Court have attracted the attention of the public with the judicial processes. The dissolution, which is the heaviest legal sanction for political parties, has also been a topic of interest and attention in the academic field. In academic studies, the issue of the dissolution of political parties and cases of political party dissolution are generally handled with a "critical" perspective, based on their compliance with supranational norms and case law. In this study, the political party dissolution cases filed in the Constitutional Court during the 1982 Constitutional period were classified on the basis of the indictment and decision justifications, and based on this classification, the duration of the political party dissolution cases, institutional attitude (dissolution / rejection or unanimous / majority etc.) and the members' individual judicial attitudes were examined. In the study, it is also discussed whether the judicial attitudes of the members of the Constitutional Court show a commonality according to the sources (Supreme Court of Cassation, Council of State, etc.) and the elected President.

Keywords: *Political Party, Dissolution, Constitutional Court, Judicial Attitude*

* Dr. Öğretim Görevlisi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Çan Meslek Yüksekokulu, fatih.guler@comu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-5365-5700

GİRİŞ

Bir tüzel kişilik olan siyasi partiler gerçek kişiler gibi doğarlar (kurulurlar), yaşarlar (faaliyetlerini sürdürürler) ve ölürler (kapanırlar). Gerçek kişilerin doğal ölümü siyasi partilerin büyük kongre kararı ile kapanmalarına benzerken, idam cezası ise “kapatılma” yaptırımına karşılık gelmektedir. Gerçekten de “idam” cezası ile bir suçun karşılığı olarak gerçek kişilerin yaşamına son verilirken, “kapatılma” cezası ile de siyasi partilere özgü suçların karşılığı olarak siyasi partilerin faaliyetlerine yargısal bir karar ile son verilmektedir. Tali kurucu iktidar tarafından kaldırılan “idam” cezasının gerekliliği ve şartları üzerine devam eden güncel tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda, mer’i durumda olan siyasi partilerin kapatılması konusu güncel ve tartışılabilir niteliğini korumaktadır.

Demokratik rejimlerin, dayandıkları temel prensiplere açıkça aykırı olmamak şartıyla, kendilerini koruma hakkı olduğu kabul edilmektedir (Akyazan, 2006:247). Siyasi partiler demokrasinin devamı için zorunlu görülmüş olmakla birlikte, demokrasinin yaşaması ve sürekliliğinin sağlanması amacıyla siyasi partilerin bazı anayasal sınırlar içinde ve kontrol altında tutulması esas kabul edilmiştir (Akyel, 2018:151). Bu eğilimin en ağır yaptırımını ise siyasi partilerin kapatılması olarak belirlenmiştir. Gerçekten de demokratik rejimi tehdit eden veya tehdit etme potansiyeline sahip siyasi partilerin, bu tehdit somutlaştığı ölçüde kapatılma tedbirine başvurulması uluslararası pratikte başvurulan bir formüldür (Hazar, 2018:99).

1982 Anayasasına göre siyasi partiler hakkında kapatma davası, anayasada gösterilen sebeplerle, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından açılmakta ve Anayasa Mahkemesinde kesin olarak karara bağlanmaktadır

Mer’i mevzuat hükümlerine göre siyasi partiler üç sebeple kapatılabilir. Birincisi siyasi partilerin tüzük ve programlarının anayasanın 68. maddesinin 4. fıkrasına aykırı olması, ikincisi siyasi partilerin eylemlerinin anayasanın 68. maddesinin 4. fıkrasına aykırılığı sebebiyle bir odak haline gelmiş olması, üçüncüsü ise siyasi partilerin yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım almasıdır.(Gözler, 2019:433-435)

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının siyasi parti kapatma davasını re ’sen açma yetkisi bulunmaktadır. Bunun yanında Cumhurbaşkanının kararı üzerine Adalet Bakanının istemi veya son milletvekili genel seçimine katılan, TBMM’de grubu bulunan, ilk büyük kongresini yapmış olan siyasi partinin merkez karar ve yönetim kurulunun istemi üzerine de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı siyasi parti kapatma dava açabileceği gibi, yeterli kanıt olmaması halinde dava açmayacağını karar verip, bunu istem bulunana bildirir. Bu bildirimden itibaren otuz gün içinde Adalet Bakanı veya siyasi parti, Yargıtay ceza dairelerinin başkanlarından oluşan “Siyasi Partilerle İlgili Yasakları İnceleme Kuruluna” itiraz edebilir ve bu kurulun kararı kesindir. Türkiye’de bir siyasi partinin istemi üzerine henüz kapatma davası uygulaması olmamıştır. (Özcan & Yanık, 2011:159)

1982 Anayasasından sonra yürürlüğü giren 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, anayasada belirtilen kapatma nedenlerinin yanında ilave kapatma nedenleri düzenlemiştir (Yiğit, 2008:165). Kanunun ilk halinde, Anayasa Mahkemesi'nin ihtar kararına riayet etmeyen, üst üste iki dönem TBMM genel seçimlerine katılmayan, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından anayasanın 68.maddesinin 4. fıkrasına aykırı eylemleri sebebiyle işten el çektirilmesini talep ettiği üyelerle ilgili talepleri yerine getirmeyen, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının belirttiği eksikleri süresi içinde yerine getirmeyen, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasi partilerin devamı olduklarını beyan ve iddia eden siyasi partiler hakkında kapatma davası açılabilmekteydi. Bu hükümlerden bazılarının yasal değişikliklerle bazılarının da Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesiyle bu kapatma sebepleri mer'i durumda değildir. Zira kapatma sebeplerinin anayasal düzenleme alanında kalması gerektiği, "tahdidi" bir şekilde anayasada sayılanların dışında (Kuzu, 1987:158) yasayla kapatma gerekçesi ihdas edilmemesi gerekliliği kanunun yürürlüğü girdiği ilk yıllardan itibaren ifade edilmiştir.

Siyasi Partiler Kanununun ilk sistematığı siyasi partilere uygulanabilecek yaptırımları kademeli olarak artan nispetli bir perspektifle değil de doğrudan kapatma ile sonuçlanabilecek şekilde belirlemesi ciddi bir sorun olmuştur. Bu süreçte Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelen başvurularda uygulayabileceği kısıtlı sayıda yaptırımın olması siyasi partilerin kapatılmasını kolaylaştırmıştır. (Yavuz & Özgül, 2016:23) Siyasi partilerin küçük eksikleri ve hataları sebebiyle uygulanabilecek yaptırımların orantılı olmaması demokratik düzene zarar verme potansiyeline sahip olduğundan, denetim mekanizmasının nasıl işletildiği büyük önem taşımaktadır. (Çelikyay & Ekizceleroğlu, 2017:103) Bazı teknik eksiklikler sebebiyle pek çok siyasi parti, kapatma yaptırımı ile karşı karşıya kalmıştır. (Uslu & Angun, 2020:57)

Çalışmada 1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesinde açılan siyasi parti kapatma davaları, iddianame ve karar gerekçeleri temel alınarak bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş olup, bu sınıflandırma temelinde Anayasa Mahkemesi'nin siyasi parti kapatma davaları sonuçlandırma süresi, kurumsal tutumu (kapatma/red veya oybirliği/oyçokluğu vb.) ve üyelerin bireysel yargısal tutumları incelenmiştir.

Anayasa Mahkemesi üyelerinin siyasi parti kapatma davalarında gerek politik görüşleri gerekse kişisel görüşleri ve sosyal gerçekleri daha fazla geri planda tutarak bir değerlendirme yapmaları gerekliliği ifade edilmesine rağmen (Hakyemez, 2008:26) Anayasa Mahkemesi üyelerinin hukuk kurallarını uygularken, toplumdan, başka bir deyişle dış dinamiklerden etkilendikleri göz önünde bulundurulmalıdır. (Ünsal, 1980:231)

Şüphesiz yargısal karar alma süreçleri yargıçların hukuki birikimleri ve vicdani kanaatlerinin de içinde yer aldığı sayısız unsurun birbiriyle olan etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. (Haşhaş, 2014:1931) Anayasa Mahkemesinde görülen siyasi parti kapatma davalarından anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan davalarda, yargıçların hukuki değerlendirmelerinin yanında, niteliği gereği multi-disipliner bir değerlendirme yapmaları gerektiğinden hareketle çalışmada Anayasa Mahkemesi üyelerinin bireysel yargısal tutumlarının seçtikleri kaynaklara göre (Yargıtay, Danıştay vb.) ve seçen Cumhurbaşkanına göre bir ortaklaşma gösterip göstermediği de ele alınmıştır.

1. SİYASİ PARTİ KAPATMA DAVALARININ İDDİANAME/KARAR GEREKÇELERİNE GÖRE SINIFLANDIRILMASI VE ANAYASA MAHKEMESİNİN/ÜYELERİNİN KURUMSAL/BİREYSEL BAZDA KARAR/YARGISAL TUTUMLARI

Anayasa Mahkemesi tarafından karara bağlanan siyasi parti kapatma davalarının iddianame/karar gerekçeleri bakımından bir sınıflandırmaya tabi tutulması oldukça önemlidir. Bu sınıflandırma temel alınarak Anayasa Mahkemesi'nin kurumsal, Anayasa Mahkemesi üyelerinin bireysel yargısal tutumları üzerinden siyasi parti kapatma davalarının incelenmesi mümkün olabilir. Doktrinde (Işık, 2012) siyasi parti kapatma davalarına ilişkin sınıflandırmalar yapılmış olup, çalışmamızda 1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi tarafından karara bağlanan siyasi parti kapatma davaları ilk başta “Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine aykırılık” ve “anayasal hükümlere aykırılık” olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir.

“Anayasal hükümlere aykırılık” başlığı 1982 Anayasasınının 68. maddesinin dördüncü fıkrasının “Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez” hükmüne muhalefet etme iddiası üzerine açılan ve karara bağlanan siyasi parti kapatma davalarını kapsarken, “Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine aykırılık” başlığı “anayasal hükümlere aykırılık” başlığının dışında kalan ve büyük kongrenin zamanında yapılmaması (Bayrak Partisi Kapatma Davası, 1989), kapatılmış bir siyasî partinin adını ve amblemini kullanması ve kapatılan bir partinin devamı olduğunu beyan ve iddia edilmesi (Doğru Yol Partisi Kapatma Davası, 1984) (Cumhuriyet Halk Partisi Kapatma Davası, 1991) (Demokrat Parti Kapatma Davası, 1994), aralıksız iki dönem TBMM genel seçimlerine katılmamış olması (Diriliş Partisi Kapatma Davası, 1997) (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Kapatma Davası, 2004) (Adalet Partisi Kapatma Davası, 2004) (Türkiye Adalet Partisi Kapatma Davası, 2004) (Büyük Adalet Partisi Kapatma Davası, 2004) (Türkiye Özürlüsü İle Mutludur Partisi Kapatma Davası, 2004) (Devrimci Sosyalist İşçi Partisi Kapatma Davası, 2004) (Anayol Partisi Kapatma Davası, 2004), Anayasa Mahkemesi'nin ihtar kararının tebliğinden itibaren kanuni süresi içinde ihtar konusu durumu kanuna uygun ve ihtarla belirtildiği biçimde eksiksiz olarak yerine getirmemesi (Milliyetçi Çalışma Partisi Kapatma Davası, 1991) (Yeşiller Partisi Kapatma Davası, 1994) (Adalet ve Kalkınma Partisi Kapatma Davası, 2009) (Türkiye Komünist Partisi Kapatma Davası, 2009), siyasi parti tüzüğünün bazı hükümlerinin Siyasi Partiler Kanununa aykırı olması (Bizim Parti Kapatma Davası, 1983) (Muhafazakar Parti Kapatma Davası, 1983) (Yeni Düzen Partisi Kapatma Davası, 1983) gibi tali gerekçelerle açılan siyasi parti kapatma davalarını kapsamaktadır.

Siyasi parti kapatma davalarının iddianamelerinde ve karar gerekçesinde bir siyasi parti için birden fazla kapatma sebebi bulunabilmektedir. Örneğin Anayasa Mahkemesi Özgürlük ve Demokrasi Partisi (Özgürlük ve Demokrasi Partisi Kapatma Davası, 1993) hem bölgecilik yasağını ihlal ederek devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine ve hem de laik Cumhuriyet ilkesine aykırı davrandığını değerlendirilerek kapatılmasına hükmetmiştir. Bir başka örnek olarak Anayasa Mahkemesi Türkiye Birleşik Komünist Partisi (Türkiye Birleşik Komünist Partisi Kapatma Davası, 1991) hem bölgecilik yasağını ihlal ederek devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırı davrandığını ve hem de sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini kurmaya yönelik faaliyetlerde bulunduğunu değerlendirilerek kapatılmasına hükmetmiştir. Bu örnekler çoğaltılabilir. Bu durumda olan siyasi partiler, iddianamede ve karar gerekçesinde nispeten daha ön planda olan ihlalin olduğu bölümde sınıflandırılmıştır. Bu çerçevede Özgürlük ve Demokrasi Partisi “bölgecilik yasağını ihlal ederek devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi” bölümünde, Türkiye Birleşik Komünist Partisi ise “sınıf egemenliği yasağını ihlal ederek devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi” bölümünde değerlendirilmiştir.

Anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan ve karara bağlanan siyasi parti kapatma davaları “laik Cumhuriyet ilkesini ihlal iddiası” ve “devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü ilkesini ihlal iddiası” başlıkları altında ikili olarak sınıflandırılmıştır. “Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü ilkesini ihlal iddiası” ile kapatma davası açılan siyasi partiler “sınıf egemenliği yasağını ihlal iddiası” ve “bölgecilik yasağını ihlal iddiası” başlıkları altında ikili olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. 1982 Anayasası Döneminde Anayasa Mahkemesine Hakkında Kapatma Davası Açılan Siyasi Partiler

	SİYASİ PARTİLER KANUNU HÜKÜMLERE AYKIRILIK	ANAYASAL HÜKÜMLERE AYKIRILIK		
		DEVLETİN ÜLKESİ VE MİLLETİ İLE BÖLÜNMEZ BÜTÜNLÜĞÜNÜ İHLAL İDDİASI		LAİK CUMHURİYET İLKESİNİ İHLAL İDDİASI
		SINIF EGEMENLİĞİ YASAĞINI İHLAL İDDİASI	BÖLGEÇİLİK YASAĞINI İHLAL İDDİASI	
1	Bizim Parti	Sosyalist Parti	Halkın Emek Partisi	Huzur Partisi
2	Muhafazakâr Parti	Türkiye Birleşik Komünist Partisi	Özgürlük ve Demokrasi Partisi	Demokratik Barış Hareketi Partisi
3	Yeni Düzen Partisi	Sosyalist Parti	Demokrasi Partisi	Refah Partisi
4	Doğru Yol Partisi	Sosyalist Türkiye Partisi	Demokrasi ve Değişim Partisi	Fazilet Partisi
5	Bayrak Partisi	Sosyalist Birlik Partisi	Emek Partisi	Adalet ve Kalkınma Partisi

6	Cumhuriyet Halk Partisi	Türkiye Sosyalist İşçi Partisi	Demokratik Kitle Partisi	
7	Milliyetçi Çalışma Partisi		Halkın Demokrasi Partisi	
8	Yeşiller Partisi		Hak ve Özgürlükler Partisi	
9	Demokrat Parti		Demokratik Toplum Partisi	
10	Diriliş Partisi			
11	Türkiye Sosyalist İşçi Partisi			
12	Adalet Partisi			
13	Türkiye Adalet Partisi			
14	Büyük Adalet Partisi			
15	Türkiye Özürlüsü İle Mutludur Partisi			
16	Devrimci Sosyalist İşçi Partisi			
17	Anayol Partisi			
18	Türkiye Komünist Partisi			
19	Adalet ve Kalkınma Partisi			

Tablo 2. Siyasi Parti Kapatma Davalarında İddianame/Karar Gerekçelerine Göre Anayasa Mahkemesi'nin Siyasi Partileri Kapatma Oranı

İDDİANAME/KARAR GEREKÇESİ	KAPATMA	RED	TOPLAM	KAPATMA ORANI
SINIF EGEMENLİĞİ YASAĞINI İHLAL İDDİASI	4	2	6	66
BÖLGEÇİLİK YASAĞINI İHLAL İDDİASI	8	1	9	88
LAİK CUMHURİYET İLKESİNİ İHLAL İDDİASI	3	2	5	60
ANAYASAL HÜKÜMLERE AYKIRILIK İDDİASI TOPLAM	15	5	20	75
SİYASİ PARTİLER KANUNU HÜKÜMLERE AYKIRILIK İDDİASI TOPLAM	4	15	19	21
GENEL TOPLAM	19	20	39	48,7

Tablo 3. Anayasal Hükümlerine Aykırılık İddiasıyla Açılan Kapatma Davalarında İddianame/Karar Gerekçelerine Göre Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Nihai Karardaki Yargısal Tutumları

İDDİANAME/KARAR GEREKÇESİ	KAPATMA	RED	TOPLAM	RED ORANI
SINIF EGEMENLİĞİ YASAĞINI İHLAL İDDİASI	40	19	59	32,20339
BÖLGEÇİLİK YASAĞINI İHLAL İDDİASI	87	12	99	12,121212
LAİK CUMHURİYET İLKESİNİ İHLAL İDDİASI	45	21	66	31,818182

Anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan kapatma davalarında Anayasa Mahkemesi'nin bölgecilik yasağını ihlal iddiasıyla açılan kapatma davalarında, kapatma eğiliminin, sınıf egemenliği yasağını ihlal iddiasıyla ve laik Cumhuriyet ilkesini ihlal iddiasıyla açılan davalara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Bu veri doktrinde, Anayasa Mahkemesi'nin bölgecilik yasağını ihlali iddiaları ile ilgili özel bir duyarlılığının olduğu tespitini doğrular niteliktedir. (Öden, 2003:187)

Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine aykırılık iddiasıyla açılan kapatma davalarında kapatma oranının düşük olmasının en önemli sebebi Anayasa Mahkemesi'nin (Siyasi Partiler Kanununun 105. maddesinin İptali Davası, 2003) (Siyasi Partiler Kanununun 104.maddesinin İptali Davası, 2009) siyasi parti kapatma davasına bakan mahkeme sıfatıyla bakılmakta olan davada uygulanacak olan kanun hükmünü Anayasaya aykırı görmesi sebebiyle ilgili yasa hükmünü iptal etmesi neticesi birçok dosyanın red (düşme) ile sonuçlanmasıdır. Böylece doktrinde genel kabul gören siyasi partilerin kapatma sebeplerinin sınırlılığı tezi Anayasa Mahkemesi tarafından da benimsenmiştir. (Gözler, 2019:437) Anayasa Mahkemesi bu kararlarla kapatma yerine, kapatma dışı ara modeller geliştirilmesi (Erdoğan, 2016:72) konusunda bir eğilim ortaya konması gerekliliğine işaret etmiştir.

Tablo 4. Anayasal Hükümlere Aykırılık İddiasıyla Açılan Kapatma Davalarında İddianame/Karar Gerekçelerine Göre Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Nihai Karardaki Yargısal Tutumlarının Kategorileşme Oranı

İDDİANAME/KARAR GEREKÇESİ	KATEGORİK YARGISAL TUTUM	KATEGORİK OLMAYAN YARGISAL TUTUM	TOPLAM	KATEGORİLEŞME ORANI
SINIF EGEMENLİĞİ YASAĞINI İHLAL İDDİASI	7	5	12	58,33333333
BÖLGEÇİLİK YASAĞINI İHLAL İDDİASI	14	9	23	60,86956522
LAİK CUMHURİYET İLKESİNİ İHLAL İDDİASI	11	3	14	78,57142857

Anayasa Mahkemesi üyelerinin iddianame/karar gerekçelerine göre kategorik bir yargısal tutum içerisinde olup olmadıkları da incelenmiştir. Daha açık bir anlatımla iddianame/karar gerekçelerine göre yapılan sınıflandırmada, aynı bölümde yer alan birden fazla kapatma davasında oy kullanan Anayasa Mahkemesi üyelerinin, aynı bölümde oy kullandığı davalarda tüm oylar aynı yönde ise (kapatma/red) kategorik yargısal tutum, en az bir oy farklı ise (iki kapatma, bir red vb.) kategorik olmayan yargısal tutum olarak kabul edilmiştir. Örneğin Anayasa Mahkemesi üyesi Ali HÜNER laik Cumhuriyet ilkesini ihlal iddiasıyla açılan üç davada oy kullanmış ve üç davada da kapatma yönünde oy kullanması sebebiyle kategorik yargısal tutum sergilediği kabul edilmiştir. Anayasa Mahkemesi üyesi Servet TÜZÜN sınıf egemenliği yasağını ihlal iddiasıyla açılan üç davada oy kullanmış, iki davada kapatma yönünde, bir davada red oyu kullanması sebebiyle kategorik olmayan yargısal tutum sergilediği kabul edilmiştir.

Bu bilgiler ışığında Anayasa Mahkemesi üyelerinin iddianame/karar gerekçelerine göre sınıf egemenliği yasağını ihlal iddiasıyla ve bölgecilik yasağını ihlal iddiasıyla açılan davalarda kategorik bir yargısal tutum içerisinde olduklarını söylemek pek mümkün olmasa da, laik Cumhuriyet ilkesini ihlal iddiasıyla açılan kapatma davalarında kategorik bir yargısal tutum içerisinde olma durumunun anlamlı düzeyde yüksek olduğu söylenebilir. Bu veri doktrinde, Anayasa Mahkemesi'nin laik Cumhuriyet ilkesinin ihlali iddiaları ile ilgili özel bir duyarlılığının olduğu tespitini doğrular niteliktedir. (Öden, 2003:187)

2. SİYASİ PARTİ KAPATMA DAVALARININ SONUÇLANDIRILMA SÜRELERİ VE KARAR NİTELİKLERİ (OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU)

Siyasi parti kapatma davalarında Anayasa Mahkemesi'nin kurumsal yargısal tutumu zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Bu tutum değişikliğinin sebeplerinde birinin 1990'ların ortalarından başlayarak Anayasa Mahkemesi'nin, bir yandan Anayasa ve kanun değişiklikleri dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, diğer yandan içtihatları dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin "ikili sıkıştırması" altında olması olduğu söylenebilir. (Öden, 2003:195) Anayasa Mahkemesi'nin kurumsal yargısal tutumunun değerlendirilebilmesi açısından siyasi parti kapatma davalarının sonuçlandırılma süresi ve karar niteliklerinin ele alınması oldukça önemlidir.

Bir mahkemenin, vicdani kanaatini oluştururken ve sonrasında hukuki sorunu çözerken (Karakehya & İnce Tunçer, 2017:129) oybirliği ile mi yoksa oyçokluğu ile mi karar aldığı ayrı bir önemi vardır. Anayasa Mahkemesi'nin siyasi parti kapatma davaları ile ilgili iradesini ortaya koyarken bu iradenin niteliğine işaret eden oybirliği/oyçokluğu durumunun da ele alınması önemlidir.

Anayasa Mahkemesi kararının oybirliği/oyçokluğu niteliği tespit edilirken kararın kapatma ile ilgili temel gerekçesi esas alınmış olup diğer hususlarla ilgili Anayasa Mahkemesi üyelerinin yargısal tutumları ve esas karara ilişkin farklı gerekçeleri göz ardı edilmiştir. Örneğin aşağıda hüküm bölümüne yer verilen siyasi parti kapatma davasında bazı kararlar oybirliği ile bazı kararlar oyçokluğu ile alındığı görülmektedir. Bu kararın kapatmaya esas bölümü birinci fıkrada açıklanmış olması sebebiyle, oyçokluğu ile alınan bir karar olarak kabul edilmiş ve üyelerden sadece Ahmet Necdet SEZER, Haşim KILIÇ, Yalçın ACARGÜN, Sacit ADALI ile Fulya KANTARCIOĞLU'nun muhalif kaldığı kabul edilmiştir.

A- Davalı Demokratik Kitle Partisi'nin,

1- Programı, 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 78. maddesinin (a) ve (b) bentleri ile 81. maddesinin (a) ve (b) bentlerine aykırı olduğundan, aynı Yasa'nın 101. maddesinin (a) bendi gereğince KAPATILMASINA, Ahmet Necdet SEZER, Haşim KILIÇ, Yalçın ACARGÜN, Sacit ADALI ile Fulya KANTARCIOĞLU'nun karşıoyları ve OYÇOKLUĞUYLA,

2- Programının, 2820 sayılı Yasa'nın 80. ve 89. maddelerine aykırılığı savıyla kapatılması isteminin REDDİNE, OYBİRLİĞİYLE,

3- Genel Başkanı'nın kimi beyanlarının, Yasa'nın 101. maddesinin (b) bendine aykırılığı savıyla kapatılması isteminin REDDİNE, Güven DİNÇER, Mustafa BUMİN, Mahir Can ILICAK ile Rüştü SÖNMEZ'in karşıoyları ve OYÇOKLUĞUYLA,

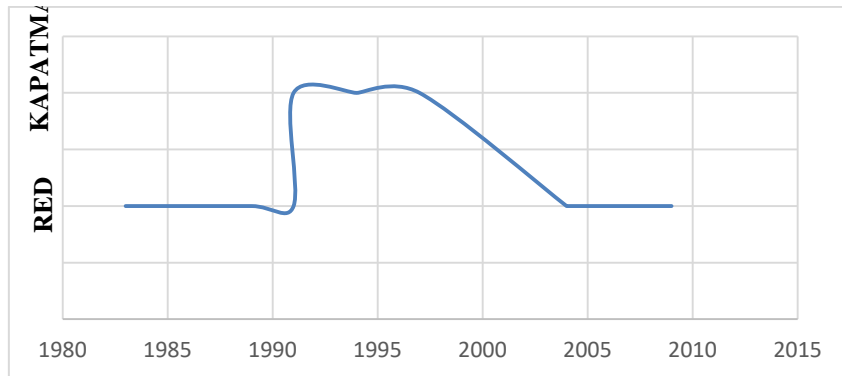
4- Tüm mallarının 2820 sayılı Yasa'nın 107. maddesi gereğince Hazine'ye geçmesine, OYBİRLİĞİYLE

Anayasa Mahkemesi anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan kapatma davalarının %35'ni oybirliği ile karara bağlamıştır. Kapatma ile sonuçlanan davaların % 40'ı oybirliği ile karara bağlanmış iken, kapatma isteminin reddi ile sonuçlanan davaların % 20'si oybirliği ile karara bağlanmıştır. Laik Cumhuriyet ilkesinin ihlali iddiasıyla açılan davaların tamamı oyçokluğu ile, sınıf egemenliği yasağını ihlali iddiasıyla açılan davaların % 66'sı oybirliği ile, bölgecilik yasağını ihlali iddiasıyla açılan davaların % 33'ü oybirliği ile karara bağlanmıştır.

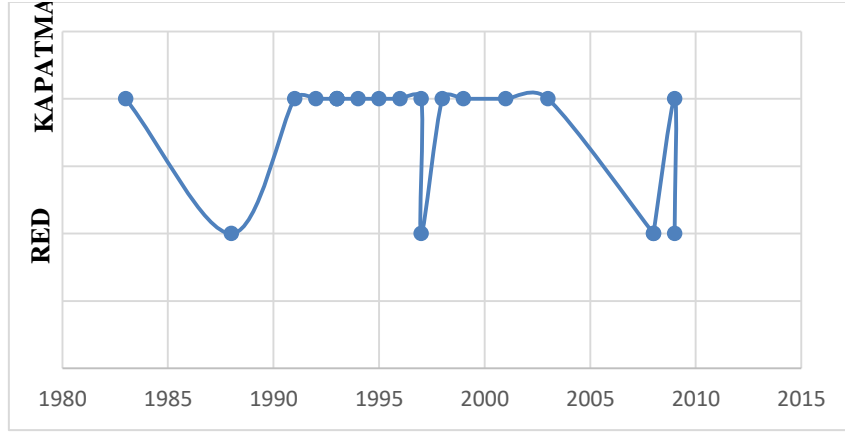
Anayasa Mahkemesi Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine aykırılık gerekçeleriyle açılan kapatma davalarının %68'ini oybirliği ile karara bağlamıştır. Kapatma ile sonuçlanan davaların % 50'si oybirliği ile karara bağlanmış iken, kapatma isteminin reddi ile sonuçlanan davaların % 77'sini oybirliği ile karara bağlanmıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin norm denetimi ile ilgili başvurulara ilişkin oybirliği ile alınan kararların oranı anayasa hukuku gibi yargısal yoruma daha uygun bir dalda uzmanlaşan bir mahkeme için yüksek olarak kabul edilmesine rağmen (Ünsal, 1980:220) siyasi parti kapatma davalarında oybirliği oranının görece düşük olmasının sebebinin bu davaların sui-generis niteliklerinden kaynaklandığı söylenebilir.

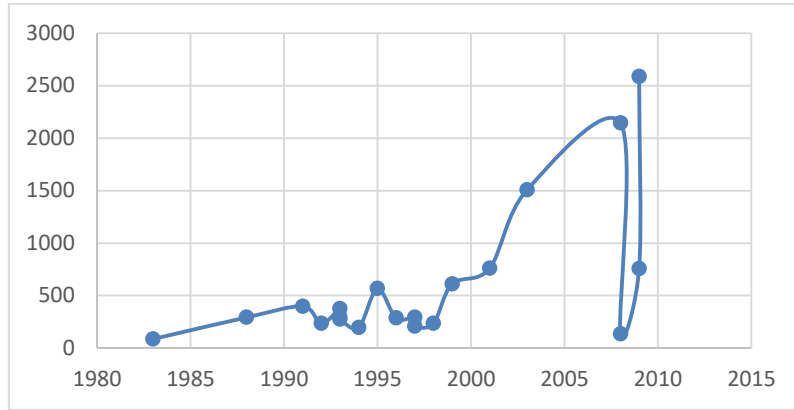
Grafik 1. Siyasi Partiler Kanunu Hükümlerine Aykırılık İddiasıyla Açılan Siyasi Parti Kapatma Davalarının Yıllara Göre Sonuçları

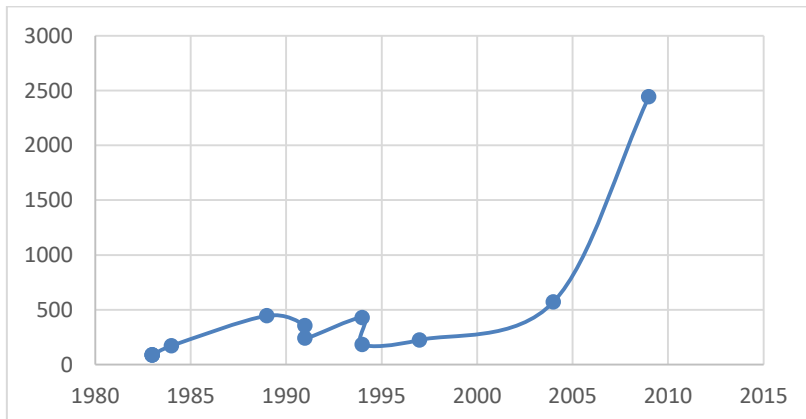
Grafik 2. Anayasal Hükümlere Aykırılık İddiasıyla Açılan Siyasi Parti Kapatma Davalarının Yıllara Göre Sonuçları

Grafik 3. Anayasal Hükümlere Aykırılık Sebebiyle Açılan Siyasi Parti Kapatma Davalarının Yıllara Göre Sonuçlanma Süreleri

Grafik 4. Siyasi Partiler Kanunu Hükümlerine Aykırılık İddiasıyla Açılan Siyasi Parti Kapatma Davalarının Yıllara Göre Sonuçlanma Süreleri

Siyasi parti kapatma davalarının sürelerinin hesaplanmasında, başlangıç tarihi Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının iddianame tarihi, bitiş tarihi ise Anayasa Mahkemesi'nin karar tarihi olarak belirlenmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin 2000'li yılların başına kadar anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan siyasi parti kapatma davalarını daha süratli bir şekilde neticelendirdiği görülmektedir. Gerçekten de 1982-1998 yılları arasında karara bağlanan siyasi parti kapatma davalarının ortalama süresinin 287 gün iken 1999-2009 yılları arasında süre 1214 gün olmuştur.

Anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan siyasi parti kapatma davalarının iddianame/karar gerekçelerine ve dava sonuçlarına (kapatma/red) göre siyasi parti kapatma davalarının ortalama süreleri açısından anlamlı farklılıklar görülmektedir. Kapatma ile sonuçlanan davaların ortalama süresi 457 gün iken, kapatma isteminin reddi ile sonuçlanan davaların ortalama süresinin 1073 gün olduğu görülmektedir. Laik Cumhuriyet ilkesinin ihlali iddiasıyla açılan davaların ortalama süresi 284 gün, sınıf egemenliği yasağının ihlali iddiasıyla açılan davaların ortalama süresi 725 gün, bölgecilik yasağının ihlali iddiasıyla açılan davaların ortalama süresinin 717 gün olduğu görülmüştür.

Anayasa Mahkemesi'nin 2000'li yılların başına kadar Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine aykırılık iddiasıyla açılan siyasi parti kapatma davalarını daha süratli bir şekilde neticelendirdiği görülmektedir. Gerçekten de 1982-1998 yılları arasında karara bağlanan siyasi parti kapatma davalarının ortalama süresinin 231 gün iken 1999-2009 yılları arasında süre 986 gün olmuştur. Ortalama sürede bu farklılığın temel sebebi Anayasa Mahkemesi'nin (Siyasi Partiler Kanununun 105. maddesinin İptali Davası, 2003) (Siyasi Partiler Kanununun 104.maddesinin İptali Davası, 2009) siyasi parti kapatma davasına bakan mahkeme sıfatıyla görülmekte olan davada uygulanacak olan kanun hükmünün Anayasaya aykırı görmesi sebebiyle esas hakkında karar verilmesi için davanın geri bırakılmasına kararlaştırılması ve ilgili yasa hükmünü iptal etmesinden kaynaklanmıştır.

Anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan davaların sonuçları yıllara göre anlamlı bir farklılık göstermemesine rağmen, Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine aykırılık iddiasıyla açılan davaların sonuçları yıllara göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Gerçekten de Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine aykırılık iddiasıyla açılan davalar 1997 yılında sonra red veya düşme ile neticelenmiştir. Bunun en önemli sebebi bir önceki paragrafta belirtilen Anayasa Mahkemesi'nin ilgili normlara ilişkin iptal kararlarıdır.

3. SİYASİ PARTİ KAPATMA DAVALARINDA ANAYASA MAHKEMESİ ÜYELERİNİN SEÇİLDİKLERİ KAYNAKLARA VE SEÇEN CUMHURBAŞKANINA GÖRE NİHAİ KARARDAKİ YARGISAL TUTUMLARI

Anayasa Mahkemesi üyelerinin yargısal tutumlarına ilişkin 1980 öncesi döneme ait bir çalışmada, Anayasa Mahkemesi üyeleri arasında belli bir kümeleşme eğilimi olduğuna işaret edilmiştir. (Ünsal, 1980:223-225) Fakat mezkur çalışmada kümeleşme eğilimi norm denetimi bazlı ele alınması sebebiyle Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçtikleri kaynakların ve seçen Cumhurbaşkanının etkisi değerlendirilmemiştir.

Anayasa Mahkemesine üye gönderen kaynaklara ilişkin anayasal hüküm 12.9.2010 tarih ve 5982 sayılı anayasa değişikliğine ilişkin kanunun 16. maddesi ve 16.4.2017 tarih ve 6771 sayılı anayasa değişikliğine ilişkin 16. maddesi ile değişikliğe uğramıştır. Fakat 1982 Anayasası döneminde karara bağlanan kırk siyasi parti kapatma davasının otuz dokuzu 2010 yılından önce karara bağlanmış olup, biri 2011 yılında karara bağlanmıştır. 2011 yılında karara bağlanan siyasi parti kapatma davası da “düşme” ile neticelenmesi sebebiyle çalışma alanı dışında bırakılmıştır.

Bu çerçevede Anayasa Mahkemesine üye gönderen kaynaklar açısından 1982 Anayasasının ilk hali esas alınmıştır. 1982 Anayasasının ilk hali 1961 Anayasasının sisteminden ayrılarak Anayasa Mahkemesi üyelerinin belirlenmesinde yasama organını tamamen devre dışı bırakmıştır. (Kurnaz, 2006:96)

1982 Anayasasına ilk haline göre dördü yedek olmak üzere on beş üyeden oluşan Anayasa Mahkemesine, Cumhurbaşkanı, üst kademe yöneticiler ile avukatlar (üç asıl bir yedek üye) arasından re’ sen, ilgili kurulların teklifi üzerinde Yargıtay (iki asıl ve iki yedek üye), Danıştay (iki asıl ve bir yedek üye), Askerî Yargıtay (bir asıl üye), Askerî Yüksek İdare Mahkemesi (bir asıl üye) ve Sayıştay (bir asıl üye) Yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri (bir asıl üye) arasından üye seçer.

1982 Anayasası döneminde anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan siyasi parti kapatma davaları 1983-2009 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönem içerisinde görev yapan Anayasa Mahkemesi üyelerini Cumhurbaşkanları Fahri KORUTÜRK, Kenan EVREN, Turgut ÖZAL, Süleyman DEMİREL ve Ahmet Necdet SEZER seçmişlerdir. Cumhurbaşkanları Fahri KORUTÜRK ve Ahmet Necdet SEZER tarafından seçilen üyelerin katıldığı kapatma davası sayısı karşılaştırma yapmaya yetecek düzeyde olmadığından değerlendirme dışında bırakılmıştır. Bu dönem içerisinde Sayıştay kaynaklı iki üye ve Yükseköğretim Kurulu kaynaklı iki üye görev yaptığından, bu iki kaynaktan gelen üye sayısı karşılaştırma yapmaya yetecek düzeyde olmadığından değerlendirme dışında bırakılmıştır.

Tablo 5. Anayasal Hükümlere Aykırılık İddiasıyla Açılan Kapatma Davalarında Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Seçtikleri Kaynaklara Göre Nihai Karardaki Yargısal Tutumları

KAYNAK	KAPATMA	RED	TOPLAM	RED ORANI
DANIŞTAY	41	16	57	28,0702
YARGITAY	43	7	50	14
AYİM-ASKERİ YARGITAY	34	7	41	17,0732
ÜST KADEM YÖNETİCİ – AVUKAT	34	7	41	17,0732

Tablo 7. Anayasal Hükümlere Aykırılık İddiasıyla Açılan Kapatma Davalarında Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Seçtikleri Kaynaklara Göre Nihai Karardaki Yargısal Tutumlarının Benzeşme Oranı

KAYNAK	AYNI YÖNDE TUTUM	FARKLI YÖNDE TUTUM	TOPLAM	BENZEŞME ORANI
DANIŞTAY	14	6	20	70
YARGITAY	17	3	20	85
AYİM-ASKERİ YARGITAY	15	4	19	78,9474
ÜST KADEM YÖNETİCİ – AVUKAT	14	4	18	77,7778

Anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan siyasi parti kapatma davalarında Anayasa Mahkemesi üyelerinden Danıştay kaynaklı olanların anlamlı düzeyde siyasi partilerin kapatılmaması yönünde eğilimlerinin olduğu görülmektedir. Bu durumun anayasa yargısının diğer hukuk alanlarına nazaran daha az biçimci olduğu tespiti doğrultusunda, (Ünsal, 1980:218) idare hukuku ile anayasa hukuku arasındaki kavramsal ayırımın geçişgen olması, idare hukukunun anayasa hukukunun gölgesinde bir alan olması ile açıklanabilir. (Gingsburg, 2019:481)

Aynı kaynaktan gelen üyelerin aynı siyasi parti kapatma davalarında yargısal tutumlarının önemli oranda benzeştiği görülmektedir. Çalışmada ortaya çıkan bu sonucun Anayasa Mahkemesi üyelerinin meslektaşlarıyla (Yargıtay, Danıştay vb.) etkileşim halinde olmalarının kararlar üzerinde etkisi olacağına yönelik tespitleri teyit eder nitelikte olduğu söylenebilir. (Ünsal, 1980:218)

Tablo 8. Anayasal Hükümlere Aykırılık İddiasıyla Açılan Kapatma Davalarında Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Seçen Cumhurbaşkanıya Göre Nihai Karardaki Yargısal Tutumları

CUMHURBAŞKANI	KAPATMA	RED	TOPLAM	RED ORANI
KENAN EVREN	47	8	55	14,545455
TURGUT ÖZAL	53	19	72	26,388889
SÜLEYMAN DEMİREL	38	6	44	13,636364

Tablo 9. Anayasal Hükümlere Aykırılık İddiasıyla Açılan Kapatma Davalarında Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Seçen Cumhurbaşkanıya Göre Nihai Karardaki Yargısal Tutumlarının Benzeşme Oranı

CUMHURBAŞKANI	AYNI YÖNDE TUTUM	FARKLI YÖNDE TUTUM	TOPLAM	BENZEŞME ORANI
KENAN EVREN	12	2	14	85,71428571
TURGUT ÖZAL	13	5	18	72,22222222
SÜLEYMAN DEMİREL	11	4	15	73,33333333

Anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan siyasi parti kapatma davalarında Anayasa Mahkemesi üyelerinden Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL tarafından seçilenlerin anlamlı düzeyde siyasi partilerin kapatılmaması yönünde eğilimlerinin olduğu görülmektedir. Bunun yanında aynı Cumhurbaşkanı tarafından seçilen üyelerin aynı siyasi parti kapatma davalarında yargısal tutumlarının önemli oranda benzeştiği görülmektedir.

Kamuoyunun ilgisini çeken Anayasa Mahkemesi gündemleri esnasında yazılı basında Anayasa Mahkemesi üyeleri kendilerini seçen Cumhurbaşkanıya göre gruplandırılabilir. Bu durum, toplumda Anayasa Mahkemesi üyelerinin kararlarını öngörme anlamında kendilerini seçen Cumhurbaşkanı'nın etkisi olabileceği yönündeki algıdan kaynaklandığı söylenebilir. Yukarıdaki sonucun siyasi parti kapatma davaları özelinde toplumda var olan algı ile aynı doğrultuda olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Çalışmada Anayasa Mahkemesi tarafından karara bağlanan siyasi parti kapatma davaları iddianame/karar gerekçeleri bakımından bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş ve bu sınıflandırma temelinde bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çerçevede siyasi parti kapatma davaları ilk başta “Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine aykırılık” ve “anayasal hükümlere aykırılık” olmak üzere iki başlıkta, “anayasal hükümlere aykırılık” başlığı “laik Cumhuriyet ilkesini ihlal iddiası” ve “devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü ilkesini ihlal iddiası” başlıkları altında, “devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü ilkesini ihlal iddiası” başlığı “sınıf egemenliği yasağını ihlal iddiası” ve “ bölgecilik yasağını ihlal iddiası” başlıkları altında incelenmiştir.

Türkiye’de siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin mevzuata anayasanın ve siyasi sistemin işleyen bir parçası olarak sıklıkla başvurma ve bu kuralları uygulama geleneği, (Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi, 2006:39) (özellikle Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine aykırılık iddiasıyla açılan siyasi parti kapatma davaları açısından) amacını aşacak düzeyde kapatma davası açılması ile sonuçlandırmıştır.

Anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan davaların sonuçları yıllara göre anlamlı bir farklılık göstermemesine rağmen, Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine aykırılık iddiasıyla açılan davaların sonuçları yıllara göre anlamlı bir farklılık göstermiş, Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine aykırılık iddiasıyla açılan davalar 1997 yılından sonra red veya düşme ile neticelenmiştir.

Anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan kapatma davalarında Anayasa Mahkemesi’nin bölgecilik yasağını ihlal iddiasıyla açılan kapatma davalarında, kapatma eğiliminin, sınıf egemenliği yasağını ihlal iddiasıyla ve laik Cumhuriyet ilkesini ihlal iddiasıyla açılan davalara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

Anayasa Mahkemesi üyelerinin sınıf egemenliği yasağını ihlal iddiasıyla ve bölgecilik yasağını ihlal iddiasıyla açılan davalarda kategorik bir yargısal tutum içerisinde olduklarını söylemek pek mümkün olmasa da, laik Cumhuriyet ilkesini ihlal iddiasıyla açılan kapatma davalarında kategorik bir yargısal tutum içerisinde olma durumunun anlamlı düzeyde yüksek olduğu söylenebilir.

Anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan siyasi parti kapatma davalarında Anayasa Mahkemesi üyelerinden Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL tarafından seçilenlerin ve Danıştay kaynaklı olanların anlamlı düzeyde siyasi partilerin kapatılmaması yönünde eğilimlerinin olduğu görülmektedir. Bunun yanında aynı Cumhurbaşkanı tarafından seçilen ve aynı kaynaktan gelen üyelerin aynı siyasi parti kapatma davalarında yargısal tutumlarının önemli oranda benzeştiği görülmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin 2000'li yılların başına kadar siyasi parti kapatma davalarını daha süratli bir şekilde neticelendirdiği görülmektedir. Anayasa Mahkemesi laik Cumhuriyet ilkesinin ihlali iddiasıyla açılan kapatma davalarını ve kapatma kararı verdiği davaları anlamlı ölçüde daha kısa sürede karara bağladığı görülmektedir. Hukuki nitelikleri nispeten ağır basması sebebiyle Siyasi Partiler Kanunu hükümlerine aykırılık iddiasıyla açılan kapatma davalarında oybirliği ile karar alma oranı yüksek olmasına rağmen, anayasal hükümlere aykırılık iddiasıyla açılan siyasi parti kapatma davalarında bu oran düşüktür.

KAYNAKÇA

- Akyazan, E. (2006). 1982 Anayasası'na Göre Siyasi Partilerin Kapatılması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(26), 247-276.
- Akyel, R. (2018). Türkiye'de Siyasi Partilerin Hukuksal Konumları ve Denetimi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*(12), 115-154.
- Çelikyay, H. S., & Ekizceleroğlu, R. (2017). Türkiye'de Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminde Son Dönemde Yaşanan Gelişmeler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5), 102-109.
- Erdoğan, D. (2016). Siyasi Partilerin Temsili Demokrasi Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 59-74.
- Ginsburg, T. (2019). Yazılı Anayasalar ve İdari Devlet: İdare Hukukunun Anayasal Karakteri Üzerine (Çeviren Sümer, N., & Sümer, G.). *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25(1), 481-193.
- Gözler, K. (2019). *Türk Anayasa Hukuku*. 3. Baskı. Bursa: Ekin.
- Hakyemez, Y.Ş. (2009). *Hukuk ve Siyaset Ekseninde Anayasa Mahkemesi'nin Yargısal Aktivizmi ve İnsan Hakları Anlayışı*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Haşhaş, A. (2014). Yargı Kararlarının Kalitesi (Avrupa Hâkimleri Danışma Konseyi'nin 11 Numaralı Görüşü, Strasbourg, 18 Aralık 2008). *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(Prof. Dr. Hakan PEKCANITEZ'e Armağan), 1913-1933.
- Hazar, Z. (2018). Siyasi Partilerin Kapatılması ve Demokratik Toplumda Gereklik İlkesi: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir İnceleme. *Yıldırım Beyazıt Huku Dergisi*(2018/1), 73-106.
- Işık, H. M. (2012). *Anayasa Mahkemesi Kararlarında Devletin Resmi İdeolojisi - Siyasi Parti Kapatma Kararlarının İçerik Analizi*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Karakehya, H., & İnce Tunçer, A. (2017). Ceza Muhakemesinde Hükme İlişkin Müzakere ve Oylama. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*(31), 113-140.

- Kurnaz, H. (2006). Üye Seçimi ve Bireysel Başvuru ile Bazı Yetki ve Görevleri Açısından Anayasa Mahkemesi. *Yasama Dergisi*(2), 92-122.
- Kuzu, B. (1987). 1961 ve 1982 Anayasalarında ve Bunlara İlişkin Siyasî Partiler Kanunlarında Siyasi Parti Kavramı, Kuruluşu ve Kapatma Rejimi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 52(1-4), 145-184.
- Öden, M. (2003). *Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları*. Yetkin: Ankara.
- Özcan, H., & Yanık, M. (2011). *Siyasi Partiler Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi. (2006). *Venedik Komisyonu (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu), Türkiye'ye İlişkin Görüşleri, Seçimler, Yargı ve Referanduma İlişkin Karar ve Uygulama Kodları*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Uslu, F., & Angun, S. (2020). Türkiye'de Siyasi Parti Kapatma Nedeni Olarak "Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesi". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(Milli Egemenlik Özel Sayısı), 39-60.
- Ünsal, A. (1980) *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Yavuz, E., & Özgül, M. E. (2016). 1982 Sonrası Anayasa Mahkemesi'nin Verdiği Siyasi Parti Kapatma Kararlarının Demokratikleşme Bağlamında İncelenmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4, 1-27.
- Yiğit, U. (2008). Siyasi Partilerin Temelli Kapatılması ve Kapatılması Arasındaki Farklar ve Kapatıla Partilerin Yeniden Açılması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(75), 165-176.
- Adalet Partisi Kapatma Davası, E.2003/3, K.2004/2 (Anayasa Mahkemesi 2004).
- Adalet ve Kalkınma Partisi Kapatma Davası, E.2002/3, K.2009/3 (Anayasa Mahkemesi 2009).
- Anayol Partisi Kapatma Davası, E.2003/8, K.2004/7 (Anayasa Mahkemesi 2004).
- Bayrak Partisi Kapatma Davası, E.1988/1, K.1989/1 (Anayasa Mahkemesi 1989).
- Bizim Parti Kapatma Davası, E.1983/3, K.1983/3 (Anayasa Mahkemesi 1983).
- Büyük Adalet Partisi Kapatma Davası, E.2003/5, K.2004/4 (Anayasa Mahkemesi 2004).
- Cumhuriyet Halk Partisi Kapatma Davası, E.1990/2, K.1991/2 (Anayasa Mahkemesi 1991).
- Demokrat Parti Kapatma Davası, E.1994/1, K.1994/3 (Anayasa Mahkemesi 1994).
- Devrimci Sosyalist İşçi Partisi Kapatma Davası, E.2003/7, K.2004/6 (Anayasa Mahkemesi 2004).
- Diriliş Partisi Kapatma Davası, E.1996/2, K.1997/2 (Anayasa Mahkemesi 1997).
- Doğru Yol Partisi Kapatma Davası, E.1984/1, K.1984/1 (Anayasa Mahkemesi 1984).
- Milliyetçi Çalışma Partisi Kapatma Davası, E.1991/1, K.1991/3 (Anayasa Mahkemesi 1991).
- Muhafazakar Parti Kapatma Davası, E.1983/4, K.1983/4 (Anayasa Mahkemesi 1983).
- Özgürlük ve Demokrasi Partisi Kapatma Davası, E.1993/1, K.1993/2 (Anayasa Mahkemesi 1993).
- Siyasi Partiler Kanununun 104.maddesinin İptali Davası, E. 2008/5, K. 2009/81 (Anayasa Mahkemesi 2009).

Siyasi Partiler Kanununun 105. maddesinin İptali Davası, Esas: 2003/21 ve Karar: 2003/13 (Anayasa Mahkemesi 2003).

Türkiye Adalet Partisi Kapatma Davası, E.2003/4, K.2004/3 (Anayasa Mahkemesi 2004).

Türkiye Birleşik Komünist Partisi Kapatma Davası, E.1990/1, K.1991/1 (Anayasa Mahkemesi 1991).

Türkiye Komünist Partisi Kapatma Davası, E.2002/4, K.2009/2 (Anayasa Mahkemesi 2009).

Türkiye Özürlüsü İle Mutludur Partisi Kapatma Davası, E.2003/6, K.2004/5 (Anayasa Mahkemesi 2004).

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Kapatma Davası, E.2003/2, K.2004/1 (Anayasa Mahkemesi 2004).

Yeni Düzen Partisi Kapatma Davası, E.1983/5 , K.1983/5 (Anayasa Mahkemesi 1983).

Yeşiller Partisi Kapatma Davası, E.1992/2, K.1994/1 (Anayasa Mahkemesi 1994).